

ҲАРБИЙ ПЕДАГОГИКА: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.9.09.029>*Хасанбоев Хабибулло Ҳакимбек ўғли,**Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари академияси мустақил тадқиқотчиси*

Аннотация. Мақолада ҳарбий таълим тарихи ва тизимнинг ривожланиши босқичлари, ҳарбий педагогикани вужудга келиши ҳамда ҳарбий педагогларнинг шаклланиши таҳлилга тортилиб, ҳарбий санъат тараққиёти, ҳарбий мутахассисларни тайёрлаш тизимининг вужудга келиши, шаклланиши ва ривожланиши жараёни, хусусан ҳарбий санъат тараққиёти ва такомиллашуви, ҳарбий таълимнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши, унинг таълим тизимида тутган ўрни, ҳарбий таълимнинг махсус ҳарбий мактаблар ва ҳарбий академиялар томонидан амалга оширилиши босқичлари, таълим муассасаларида ҳарбий педагоглар фаолиятининг йўлга қўйилиши тадқиқ этилган. Шунингдек, ҳарбий педагогика соҳасининг олимлар томонидан тадқиқ этилиши, тадқиқотларда асосий эътибор мунтазам армиядаги тарбия, жанговар руҳият, жанг санъати ҳамда ижтимоий методология, дидактика ва тарбия йўналишларига қаратилганлиги ёритилган. Ҳарбий педагогиканинг асосий вазифаси, ҳарбий педагогика тоифаларининг тизимлаштирилиши, тарбиялаш ва уларга таълим беришнинг такомиллаштирувчи омиллар, ҳарбий-педагогик жараён, унинг қонуниятлари ва хусусиятлари ўрганилган.

Калит сўзлар: ҳарбий таълим, ҳарбий педагог, таълим тизими, ҳарбий санъат, педагогик омиллар, тарбия, методология, мутахассис, тоифа, қонуният.

ВОЕННАЯ ПЕДАГОГИКА: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ*Хасанбоев Хабибулло Ҳакимбек ўғли,**Независимый научный сотрудник Академии Вооруженных Сил Республики Узбекистан*

Аннотация. В статье произведен анализ истории военного образования и этапы развития системы военного образования, возникновение военной педагогики, а также ее формирование, исследованы развитие военного искусства, процесс возникновения, формирования и развития системы подготовки военных специалистов, в частности развитие и совершенствование военного искусства, возникновение и развитие военного образования, его место в системе образования, этапы осуществления военного образования со стороны специальных школ и военных академий, организация деятельности военных педагогов в образовательных учреждениях. Также, освещено исследование сферы военной педагогики со стороны ученых, сосредоточение в исследованиях основного внимания на воспитании, боевого духа, военном искусстве, на методологические, дидактические

и воспитательные направления. Изучены основные задачи военной педагогики, систематизация категорий военной педагогики, принципы воспитания и обучения военных педагогов, военно-педагогический процесс, его закономерности и особенности.

Ключевые слова: военное образование, военный педагог, система образования, военное искусство, педагогические принципы, воспитание, методология, специалист, категория, закономерность.

MILITARY PEDAGOGY: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Khasanboyev Khabibullo,

Independent researcher of the Academy of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan

Annotation. The article analyzes the history of military education and the stages of development of the military education system, the emergence of military pedagogy, as well as its formation, the development of military art, the process of emergence, formation and development of the system for training military specialists, in particular the development and improvement of military art, the emergence and development military education, its place in the education system, the stages of the implementation of military education by special schools and military academies, the organization of the activities of military teachers in educational institutions. Also, the study of the sphere of military pedagogy by scientists, the focus in research on education, morale, military art, on methodological, didactic and educational directions. The main tasks of military pedagogy, the systematization of the categories of military pedagogy, the principles of education and training of military teachers, the military pedagogical process, its regularities and features are studied.

Key words: military education, military teacher, education system, military art, pedagogical principles, education, methodology, specialist, category, pattern.

Кириш. Дунёда таълим тизими мамлакатларнинг ўзига хослигидан қатъий назар жамият соҳаларида муҳим натижаларга эришиш имкониятини яратади. Шу боисдан таълимни модернизациялаш жараёнларини тўғри йўлга қўйиш давлатларни жаҳон стандартларига монант ривожини таъминлайди. Ривожланган давлатларда иқтисодий ўсишнинг 85% дан ортиғи билимга бўлган эътиборнинг маҳсули ҳисобланади. «Таълим инсонни ривожлантиришнинг энг муҳим омили сифатида ҳар қандай мамлакатда ҳозирги давр учун муносиб бўлган аҳоли турмуш даражаси ва сифатига эришиш, иш билан самарали бандликни таъминлаш, барқарор ривожланиш, ижтимоий тенгсизлик даражасини пасайтириш, фуқаролик жамияти таркибини мустаҳкамлаш; инсон ҳуқуқларига риоя этиш ва уларни самарали амалга ошириш, шахснинг имкониятларини тўла ва ҳар тарафлама рўёбга чиқариш учун шарт-шароитлар яратиш каби бир қатор иқтисодий, сиёсий, ижтимоий

ва гуманитар муаммоларни ҳал қилишга катта таъсир кўрсатади»[1. Б.13.].

Тарихдан маълумки илк кўшинларнинг ташкил этилиши ҳарбий педагогикани вужудга келиши билан бирга ҳарбий педагогларнинг шаклланишига асос бўлган. Чунки ҳар қандай кўшиннинг шаклланиши ва ҳарбий ҳаракатларнинг мувофоқиятли амалга оширилиши жангчиларнинг тегишли билим ва кўникмаларга эга эканлигига боғлиқ. Ҳарбий фаолиятнинг муҳим компонентларидан бири бу шахсий таркибни ўқув-тарбиявий жараёнларини тўғри ташкил этиш ҳисобланиб мазмунан ушбу компонент ҳарбий педагогиканинг асосини ташкил этади.

Асосий қисм. Давлатчиликнинг вужудга келиши ҳарбий хизматнинг мураккаблашуви ҳамда кўп сонли мунтазам армиянинг яратилишига сабаб бўлди. Ушбу жараёнлар ҳарбий педагогикани янада ривожланишига олиб келди. Шунингдек, кўшинларни тизимли ташкил этиш ва бошқаришга оид меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар (йўриқномалар, қўлланмалар, низомлар ва ҳ.к) тартибга келтирилди.

Ҳарбий педагогика – бу педагогика фани йўналишларидан бири бўлиб, ҳарбий тарбия ва таълимни ўрганувчи фандир. У ҳарбийлар ва ҳарбий жамоаларнинг хизмат ва жанговар вазифаларни муваффақиятли бажаришга тайёргарлигининг педагогик қонуниятларини ўрганади[2. Б.6.].

Ҳарбий педагогика - ҳарбий педагогик жараённинг қонуниятларини, ҳарбий хизматчилар ва ҳарбий жамоаларни тайёрлаш ва тарбиялаш, уларни жанговар ҳаракатлар ва ҳарбий касбий фаолиятни муваффақиятли ўтказишга тайёрлашни ўрганадиган педагогика фанининг бир тармоғи. Ҳарбий педагогика фан сифатида ҳарбий педагогика методологияси, ҳарбий педагогика тарихи, ҳарбий дидактика, ҳарбий хизматчиларни тарбиялаш назарияси, олий ҳарбий мактаб педагогикаси ва бошқа бир қатор бўлимларни ўз ичига олади.

Ҳарбий педагогика педагогиканинг кўпгина бошқа соҳаларидан юқори маънавий-руҳий сифатларни, тайёргарлик, қобилият ва қобилиятни талаб қиладиган масъулиятли вазифаларни ҳал этиш билан боғлиқ бўлган тарбия, ўқитиш, таълим, ўқитиш объектларининг (субъектларининг) ҳақиқий ҳарбий касбий фаолиятга бевосита жалб этилиши билан фарқланади.

Ҳарбий қисмларда ҳарбий-педагогик жараёнлар командирлар ва уларга бўйсунувчилар ўртасидаги ўзаро фаолият натижасида вужудга келган. Вақт ўтиши билан ҳарбий педагогикада ўқитиш ва тарбиялашга доир билимлар ҳажми ортиб борди. Ҳарбий педагогиканинг мазмуни, ташкил қилиниши, методикаси, қонуниятлари ўзига хос хусусиятларга эга бўлди. Хусусан,

Мунтазам армиянинг шаклланиши ўз навбатида шахсий таркибни ўқитиш ва тарбиялашни такомиллаштириш заруриятини вужудга келтирди. Чунки, биринчи ва иккинчи жаҳон уриши сабоқлари туфайли XIX асрнинг охири XX асрнинг бошларида ҳарбий педагогика алоҳида

мустақил йўналиш сифатида ажралиб чиқди ҳамда бу йўналишни такомиллаштириш чоралари кўрилди.

Ҳарбий педагогика соҳаси бир қанча олимлар томонидан тадқиқ этилиб, ушбу тадқиқотларда асосий эътибор мунтазам армиядаги тарбия, жанговар руҳият ва жанг санъатига қаратилган (И.И.Гольдин, В.Н. Гуляева, В.Я. Слепова, А.В. Свиридова И.А. Алехина, О.Ю. Ефремова, В.Б.Зарудницкий) [3; 4; 5; 6].

Ҳозирги кунда соҳа бўйича тадқиқотлар миқёси кенгайиб, уларда дидактика ва тарбия йўналишларига алоҳида эътибор қаратилиб ҳарбий педагогиканинг методологик асослари тадқиқ этилмоқда. И.А. Алёхин педагогик жараёнлар ва ҳодисаларни шахсий-ижтимоий-фаоллик ёндашуви нуқтаи назаридан кўриб чиқади, у офицернинг педагогик маданиятини шакллантиришга, турли тоифадаги ҳарбий хизматчилар ўртасида девиант хатти-ҳаракатларнинг педагогик олдини олишга катта эътибор беради [7. Б.167.].

Ҳарбий педагогик тадқиқотлар ижтимоий методологик йўналишни ўз ичига олади. Ушбу йўналишлар асоси замонавий фан ва амалиётнинг фундамантал тадқиқоти натижалари ва тарихий педагогик таҳлилига боғлиқ. Ҳарбий педагогика методологиясига бу тарздаги ёндашув тўпланган илмий поткециалга конструктив баҳо бериш ҳамда эришилган илмий ютуқлардан самарали фойдаланиш имкониятини берди.

А.Г. Терешченко тадқиқотида тизимли ёндашувга таяниб, Россияда ҳарбий педагогик таълимнинг назарий ва услубий асосларини, ривожланиш тарихини ва ҳозирги ҳолатини, бўлажак офицернинг педагог сифатида шаклланишини белгиловчи объектив ва субъектив омилларни, ҳарбий университетда ўқув жараёнини ташкил этишнинг мазмуни, технологик ва услубий жиҳатларини ўрганади[8. Б.123-127.].

Олимлар тадқиқотлари таҳлилга тортилганда ҳозирда ортирилган ҳарбий-педагогик тажрибани ва хорижий педагогик ғояларни ўрганиш ҳамда уларни амалиётга жорий этиш бўйича кенг миқёсда ишлар олиб борилмоқда[9; 10; 11; 12;].

Олиб борилган тадқиқотлар давомида ҳарбий педагоглар Масланд ва Рэдуэем томонидан маълум натижаларга эришилди, аммо уларнинг хулосалари офицерларни тайёрлаш амалиётида туб ўзгаришларга олиб келмади[13.]. Айниқса ҳарбий таълим тизимини ривожлантириш ва такомиллаштиришга қаратилган тадқиқотларга талаб ошмоқда. Чунки, давлат таълим стандартлари асосида етук мутахассисларни замон талаблари бўйича тайёрлашга бўлган зарурият шуни тақазо этмоқда. Жаҳон стандартлари асосида соҳалар бўйича етук мутахассисларни тайёрлашда уларнинг педагогик-психологик жиҳатларини ўрганиш ва шу жиҳатдан янги ёндашувларни ишлаб чиқиш самара беради. Педагогик илмий-тадқиқот усулларига догматик ёндошиш мумкин эмас. Илмий-тадқиқот усуллари тизими ҳали ҳозирча фанда тўла яратилган, ҳал этилган эмас.

Ҳарбий педагогика фанининг турдош фанлар билан интеграцияси

ривожланиб, фан вакилларининг ўзаро ҳамкорлиги кенгаймоқда. Шунингдек, турли педагогика йўналишларида мутахассислар ўртасидаги ҳамкорлик йўлга қўйилиб соҳа ривожига қонуниятлари тизимлаштирилмоқда. Буларнинг барчаси ҳарбий педагогикада ҳарбий хизматчиларни шахсий ва касбий ривожига йўналтирилган бўлиб, унда тарбия, ўқитиш ва таълим олиши муаммолари комплекс ва тизимли ўрганилади[14. Б.135-136.].

Ҳарбий педагогика қуйидаги тоифаларни тизимлаштиради ва бошқаради:

- ҳарбий педагогик жараён - ҳарбийлар ва ҳарбий жамоаларни мақсадга мувофиқ ҳаракатларга тайёрлаш учун қўмондонлар, штаблар, ўқув тузилмалари мутахассислари, жамоат ташкилотларининг таълим ва тарбиявий фаолиятининг мақсадли, уюшган тизими;

- ҳарбий хизматчиларни тарбиялаш - бу аскар шахси, унинг фазилатлари, қарашлари, қарашлари, эътиқодлари, ўзини тутиш услубларини ривожлантиришга мақсадга мувофиқ таъсир этиш жараёни ва натижасидир;

- ҳарбий хизматчиларни ўқитиш – таълим олувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришда қўмондонлар (бошликлар) ва бўйсунувчилар ўртасидаги ўзаро таъсирнинг мақсадга мувофиқ жараёни;

- ҳарбий хизматчиларни ривожлантириш - миқдорий ва сифат ўзгаришларини тўплаш жараёни, ҳарбий хизматчининг ақлий, интеллектуал, жисмоний, касбий фаолияти ва унга тегишли фазилатларнинг функционал яхшиланиши;

- ҳарбий хизматчиларнинг психологик тайёргарлиги - ҳарбий хизматчиларнинг руҳий барқарорлиги ва ҳарбий касбий фаолиятни бажаришга тайёрлигини шакллантириш;

- ҳарбий хизматчиларга таълим бериш - бу ҳарбий хизматчилар томонидан илмий билимлар ва ҳарбий-касбий маҳорат тизимини эгаллаш жараёни, жамиятдаги расмий вазифалар ва ҳаётни муваффақиятли бажариш учун зарур шахсий хусусиятларни шакллантириш[16: 755 б.].

Олиб борилаётган ҳарбий педагогик тадқиқотларда замонавий илмий муаммолар сифатида ҳарбий мутахассисларни тайёрлашнинг кенг миқёсли истикболлари ўрганилмоқда.

Биринчи навбатда ушбу муаммоларни ўрганиш мақсадида ҳарбий таълим тизимида ҳарбий илмий-тадқиқот марказлари ташкил этилмоқда. Бунга эса ҳарбий таълим ва педагогика интеграциясининг янги шакли сифатида қараш мумкин.

Ҳарбий илмий-тадқиқот марказларини ташкил этишдан кўзланган асосий мақсад ҳарбий мутахассисларни тайёрлаш, таълим жараёнининг самарадорлиги ва сифатини ошириш, интеллектуал, моддий ва ахборот ресурсларидан унумли фойдаланишга йўналтирилган илмий тадқиқотларни олиб бориш ҳисобланади.

Ҳарбий педагогика соҳасида олиб борилаётган илмий тадқиқотларда олий тоифали ҳарбий мутахассисларнинг ўрни ортиб бомоқда. Бунга

сабаб:

- ҳарбий таълим тизимида юқори малакали ҳарбий педагогларга бўлган талабнинг ошиши, ҳарбий таълим ва амалий тажриба интеграциясини қамраб олган илмий тадқиқотларнинг мавжуд эмаслиги;
- ҳарбий ўқув муассасаларида юқори тоифали ҳарбий педагог мутахассисларига бўлган эҳтиёжнинг юқорилиги;
- Олий ҳарбий таълим муассасалари битирувчилари орасида ҳарбий таълимдан кейинги таълимга бўлган қизиқишнинг пастлиги.

ҳарбий педагогик илмий тадқиқотларда курсантларнинг объект сифатида ўрганилиши қуйидаги

Бугунги кунда ҳарбий таълим соҳасида модернизация яъни замон талаблари асосида тизимни такомиллаштириш амалга оширилмоқда. Ҳарбий таълим муассасалари битирувчиларининг профессионал тайёргарлиги ошириб, рақобатбардош, компететлиги юқори бўлган кадрларни тайёрлашга йўналтирилган.

“... таълимда компетенцияга асосланган ёндашувнинг ўрни шу нуқтаи назардан кўриб чиқиладики, бундай жараённинг натижаси инсонда кўникма ва малакалардан фойдаланган ҳолда турли муаммоли вазиятларда ҳаракат қилиш қобилиятини ривожлантириш бўлиши мумкин” [16: 158.].

Замонавий ҳарбий техникалар узлуксиз янгилашиб, техник тараққиёт натижасида илмий база ривожланмоқда. Бу эса ҳарбий мутахассислар томонидан ушбу технологияларни қўллаш тартиби ва шартларини, ундаги мураккабликларни тушунишни талаб қилади. Шу аснода замонавий техниканинг ривожланиши ҳарбийларнинг умумий ривожланиши, уларнинг назарий, умумилмий билимлари ва интеллектуал кўникмаларига бўлган талабнинг ортишига олиб келади. Ҳарбий-педагогик жараён шахс шаклланиши, ҳарбий жамоа ривожланишининг психологик қонуниятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил қилинади ва амалга оширилади.

Тадқиқот жараёнида раҳбарий ҳужжатлар ва олиб борилган тадқиқотларни ўрганиш натижасида ҳарбий таълим муассасаларида курсантларга бериладиган билим ва улар томонидан ортириладиган кўникмалар реал ҳарбий хизмат давомида зарур бўлган кўникма ва малакалардан кескин фарқ қилиши аниқланди. Олиб борилаётган ислоҳотлар натижасида муҳофаа соҳаси йўналишлари тизимлаштирилиб замонавий армия вужудга келтирилган бўлсада, жорий ҳарбий таълимда қўлланилаётган дарслик ва ўқув қўлланмаларда мазмунан кўп жиҳатдан классик жанг усуллари такрорланган, ушбу ўқув адабиётлар замонавий армия талабларига мослаштирилиб қайта такомиллаштирилмаган.

Бизнинг фикримизча ўқув адабиётлари замонавий армия талаблари, замонавий жанг усулларига мослаштирилиб қайта такомиллаштирилса, унда берилган материалларда ҳақиқий ҳарбий хизмат жараёнлари уйғунлашуви акс этиши натижасида қуролли кучлардаги мавжуд эҳтиёжлардан келиб чиқиб замонавий билим ва кўникмаларга эга бўлган ҳарбий мутахассислар етиштирилади, Олий ҳарбий билим юрти

битирувчиларининг ҳарбий хизмат жараёнига мослашуви (адаптация) осон амалга ошади.

Ҳарбий педагогик қонуниятларда қайд этилганидек ҳарбий кадрларни тайёрлаш жараёнига давлат ва жамиятдаги ўзгаришлар, халқаро миқёсдаги сиёсий жараёнлар, ахборот коммуникация технологиялари имкониятларини инобатга олган ҳолда ёндашиш лозим. Чунки ушбу омилларнинг ҳисобга олинмаслиги тайёрланаётган ҳарбий кадрларнинг салоҳияти ва уларнинг хизмат самарадорлиги пасайишига олиб келади.

Юқорида келтириб ўтганимиздек тарихдан маълумки нафақат ҳарбий хизматчилар балки ҳар бир давлат фуқароларининг ўзига хос қадриятлар тизими мавжуд бўлган. Вақтлар ўтиши жамиятнинг шиддат билан ўзгариши натижасида замонавий жамиятда ватан, ватанпарварлик, содиқлик, шан, қадр-қиммат, ватан химояси тушунчалари ёшлар онгида ўзгача маъно касб этмоқда. Ҳарбий педагогик жараёнда айнан ватанпарварлик руҳини ҳарбий хизматчилар орқали фуқароларга сингдиришнинг метод ва маделларини такомиллаштириш долзарблашмоқда.

Умуман олганда бугунги кунда ҳарбий хизматчиларни тарбиялаш ва уларга таълим беришнинг такомиллаштирувчи омилларидан бири бу тарихий тажрибани асосланган ҳолда тарихнинг турли даврларидаги ҳарбий кадрларни тайёрлаш назарияси ва амалиётини ўрганиш.

Профессинал компетентликни ривожлантириш методкасини ишлаб чиқишда нафақат замонавий методологик асослаш балки реал ижтимоий ҳолат вазият ва инсон омилини ҳисобга олиш лозим. Бу ўз навбатида курсантларнинг касбий тайёргарлиги даражасини юксалишига олиб келади. Шундай қилиб ҳарбий хизматчиларга таълим бериш ва тарбиялаш тизими, ҳарбий педагогика, ўзининг шаклланиш ва ривожланиш босиқини босиб ўтди. Ҳарбий педагогика бошқа фанлардан фарқли ўлароқ педагогик фикр, ҳамла маҳаллий ва дунё педагогик тажрибаси каби тизимлидир.

Ҳарбий педагогика мавжуд педагогик ҳодиса ва жараёнларни ўз йўналиши бўйича мақсад ва вазифаларга мувофиқ келадиган усуллар ёрдамида ўрганади. Курсантларни тарбиялаш, билим бериш ва ўқитишнинг аниқ жараёнлари, билиш йўллари, услублари ва воситалари мажмуи ҳарбий педагогиканинг илмий-тадқиқот усуллари ҳисобланади.

Ҳарбий кадрларни тайёрлаш, ўқитиш ва ўз-ўзини тарбиялаш жараёнлари ўртасидаги ажралмас ва зарурий боғлиқлик тамойилларига асосланган ахлоқий, ақлий ва жисмоний тарбиянинг мураккаб тизими ҳарбий педагогиканинг ажралмас қисмига айланмоқда.

Ҳарбий педагогика ўқитиш, билим бериш, тарбиялаш жараёнини умумлаштириб унда қуйидагиларга асосий эътибор қаратилади:

1) ўқитиш, билим бериш, тарбиялашнинг умумий алоқаси, бир-бирини тақозо этиши ва ўзаро таъсири жараёнида курсантларни ўқитиш, тарбиялаш, фан, маданият, ахлоқ ва санъат, таълим ва тарбия қаерда амалга оширилишидан қатъий назар узвий боғланишда бўлади;

2) таълим тизимидаги ўзгаришлар жараёнида билим бериш ва

тарбиянинг вазифалари, шакллари, усулларининг ўзгариши, жараёни амалга оширишдаги мураккабликларнинг вужудга келиши ҳамма курсантларни бир хил-андоза асосида ўқитиш, тарбиялаш мумкин эмаслигини кўрсатади;

3) курсантларга таълим беришда уларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш, ақлий ва ҳулқий фаолият, сўз ва иш бирлиги мезонларига таяниш;

4) курсантлар фаолиятига таъсир этувчи анъана, урф-одатлар, улар ўртасидаги тафовутларни билиш, аниқлаш асосида яхши билан ёмон, эскилик билан янгилик, жамоа ўртасида юз берадиган низоларни ҳисобга олиш, ўзаро танқид ва ҳоказо.

5) фалсафий категориялар — ҳодиса ва моҳият, сабаб ва натижа, зарурият ва тасодиф, мазмун ва шакл, имконият ва ҳаққоният, тарихий ва мантикий, умумий ва хусусий кабиларни билиш ва уларни ҳарбий педагогика фани тараққиёти назаридан талқин қила олиш ва ҳоказо.

Ҳарбий педагогиканинг тўғри йўлга қўйилиши таълим-тарбия мазмунини янгилаб, такомиллашувини оширади ҳамда фан базасини бойитиб боради.

Ҳарбий педагогик жараён доирасига ҳарбий хизматчиларнинг хизмат ва жанговар вазифалари бўйича профессионал тайёргарлиги, командирлар ҳамда уларнинг қўл остидагиларнинг тўғри ташкил этилган ва мақсадга йўналтирилган ўзаро муносабатлари киради.

Ҳарбий педагогиканинг асосий вазифаси шахсий таркибда ғоявий мустаҳкамлик, жанговар маҳоратнинг, техник тайёргарликнинг юқорилиги, огоҳлик ва интизомлилик, ватанпарварлик, байналмилаллик, бурчга содиқлик, жисмоний чидамлилик ва психологик саботлиликни шакллантириш ҳисобланади. Ҳарбий-педагогик жараён шахсий таркиб ҳарбий фаолиятининг барча турларини умумлаштиради. Бу жараён тинчлик ҳамда уруш пайтида ҳам бирдек қўлланилади. Ушбу жараённинг тизимлаштирувчи компоненти сифатида ўқувтарбиявий вазифалар олдинга чиқади.

Ҳарбий-педагогик жараённинг ички моҳияти ҳарбий хизматчиларнинг фаол жамоавий ва индивидуал фаолияти ҳисобланади. Унинг хусусиятлари қуйидагиларга боғлиқ:

- ўқув-тарбиявий вазифалар табиатига;
- ўзлаштириладиган ҳулқ-атвор ғоялари, меъёрлари ва тамойиллари мазмунига;
- ўрганиладиган техника ва қуролланишнинг ўзига хос хусусиятларига;
- хизмат ва жанговар вазифаларнинг амалга ошириш усулларига;
- машғулотларни ташкил қилиш ва ўтказиш методикасига;
- машғулотларни ташкил этилиш табиати ва моддийтехник таъминотига;
- ҳарбий жамоада мавжуд бўлган ахлоқий, ижтимоий-психологик муҳитга;
- таълим олувчиларнинг тайёргарлиги ва педагогик маданият

даражасига.

Ҳарбий-педагогик жараённинг самарадорлиги кўп ҳолларда педагогик ўзаро боғлиқликдаги иштирокчилар ўртасидаги мазмун ва характерга боғлиқ бўлади. Ҳарбий-педагогик жараён самарадорлигининг асосий мезони ҳарбийлар ва ҳарбий жамоаларнинг хизмат ва жанговар вазифалари бажаралишининг сифати ҳисобланади.

Ҳарбий-педагогик жараён ўзига хос педагогик кўриниш сифатида қуйидаги хусусиятлар билан ифодаланади:

- сиёсий йўналишга эгаллиги;
- устав талабига ҳамда жанговар тайёрликни узлуксиз ошириб бориш манфаатларига мувофиқлиги;
- барча хизмат фаолияти билан чамбарчас боғлиқлиги;
- шахсий таркибнинг қуруқликда, сув ва ҳаводаги фаолият бирлиги;
- назарий ва амалий тайёргарлигининг узвий боғлиқлиги;
- машғулот ва дарсларнинг юқори техник жиҳозланганлиги;
- ўқув-тарбиявий ишларнинг табиати, уларни жанговарликка йўналтирилган тарзда ўтказиш;
- индивидуал ва жамоавий тайёргарликнинг яхлитлиги;
- жараённинг турли соҳа, режа ва кўп босқичли характерга эгаллиги;
- ҳарбий-педагогик тайёргарлик ва жараённинг амалга оширилишида командир ва бошлиқларнинг етакчилиги.

Ҳарбий-педагогик жараённинг қонуниятлари реал жанговар фаолият шароитида ҳарбийларнинг жанговар ва сиёсий тайёргарлиги жараёнини моделлаштириш ҳисобланади.

Хулоса. Замонавий ҳарбий таълим муассасаларида ўқув жараёни компетентли ва малакали ҳарбий мутахассисни тайёрлашга қаратилган бўлиб, унинг малакасини ошириш аъъанавий педагогик усулларни таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасидаги инновацион педагогик ютуқлар билан муваффақиятли уйғунлаштиришга асосланган. Уларга қуйидагиларни келтиришимиз мумкин: 1) таълимнинг интерактив шаклларида фойдаланиш (масалан, ижодий вазифалар, ижтимоий лойиҳалар ва бошқалар); 2) оптимал ва самарали таълим технологияларини излаш ва жорий этиш (масалан, магистратура учун модулли-рейтинг технологияси ёки талабалар ва курсантларнинг ижодий тадқиқот фаолиятига асосланган лойиҳа-ижодий технологиялар); 3) таълимнинг инновацион технологияларидан фойдаланиш (лойиҳавий-ижодий, мультимедиа, интеграл, график маълумотларни сақлаш ва бошқалар); 4) мақсадни белгилаш, ўз-ўзини ташкил этиш, ўзини ўзи назорат қилиш ва ўзини ўзи баҳолаш асосларини шакллантириш мақсадида талабаларнинг мустақил ишлари сифатини ошириш; 5) таълимни индивидуаллаштириш ва шахсийлаштириш; 6) ўқитишнинг турли усулларини танлаш ва ижодий тадқиқ этиш ва уларнинг оптимал комбинацияси; 7) ҳар қандай мавжуд таълим ресурсларидан (маҳаллий ва жаҳон таълим тизимлари) эркин фойдаланишни таъминловчи университетнинг ягона ахборот-таълим (электрон, рақамли) муҳитини шакллантириш; 8) таълим жараёнининг барча иштирокчилари билан таълим ўзаро муносабатларини тизимли

равишда куриш; 9) ҳарбий хизматчиларни ўз мамлакатининг хақиқий фуқароси, профессионали, етакчиси, юксак маънавиятли шахси ва ватанпарвари этиб тарбиялаш.

Адабиётлар

1. Салимов А.А. Таълим соҳасида инсон тараққиёти концепциясининг асосий йўналишлари. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Самарқанд: 2019. –Б.13.

2. Броневицкий Г.А. Психолого-педагогический словарь офицера воспитателя корабельного подразделения / Г.А. Броневицкий, Г.Г. Броневицкий, А.Н. Томилин. –Новороссийск: Издательство: –Новороссийск. 2005. –76 с

3. Гольдин И.И. Проблемное обучение в профессионально-технических училищах / И. И. Гольдин. – М.: Высшая школа, 1979. – 101 с.

4. Алехин И. А. Развитие теории и практики военного образования в России XVIII — начала XX века: дис. ... д-ра пед. наук. –М., 2004. –451 с.

5. Терещенко А. Г. Становление и развитие военно-педагогического образования в России: методология, история, приоритеты современности: монография. –Воронеж: ВАИУ, 2012. –312 с.

6. Зарудницкий В.Б. Характер и содержание военных конфликтов в современных условиях и обозримой перспективе // Военная Мысль. 2021. № 9. С. 34–44

7. Алехин И. А. Развитие теории и практики военного образования в России XVIII — начала XX века: дис. ... д-ра пед. наук. М., 2004. С. 167.

8. Терещенко А.Г. Военная педагогика России .С.123-127

9. Котов, Н. Ф. Развитие педагогических способностей у советских офицеров / Н. Ф. Котов. – М.: ВПА им. В.И. Ленина, 1964. – 57 с.

10. Кудрявцева, В. Ю. Военно-профессиональная подготовка курсантов высших военно-учебных заведений к педагогической деятельности в войсках: автореф: Дисс. ...канд. пед. наук. – Казань, 2010. – 20 с.

11. Тахтамиров, В.О. Проектирование и реализация профессионально педагогической подготовки офицеров воспитательных структур: автореф. дис. ...канд. пед. наук. – Казань, 2005. – 22 с.

12. Солоницын, Д. А. Развитие педагогической культуры офицера в процессе военной службы: дис. ...канд. пед. наук. – М., 2015. – 235 с.

13. masland J.w., Radway I.J. Soldiers and Scholars. military education and National policy. prenceton, 1957. 215 p

14. Pulliam J.D/ Hustary of education in america. Columbus, ohio, 1976. p. 135-136.

15. Военная педагогика: учебник для военных вузов / под ред. О.Ю. Ефремова. СПб.: Питер, 2015. С.42

16. Военная педагогика: учебник для военных вузов / под ред. О. Ю. Ефремова. СПб.: Питер, 2015. 755 с.